

LAKITELEKRŐL HARMINC ÉV UTÁN

Kiss Gy. Csaba

1987. szeptember 27. Hiába próbálom kihámozni emlékeimből, nem tudom, kinek a kocsjában mentem Lakitelekre. A tréfálkozásra emlékszem, kérdeztük egymástól útközben, hozott-e mindenki fogkefét. Mert ha letartóztatják az embert, mondják, az a legkellemetlenebb, ha hiányzik az ilyen személyes tisztálkodási eszköz. Én nem számoltam keményebb retorzióval, legfőnnebb valami módon megzavarják a rendezvényt, gondoltam. Izgalom azért volt bennem. Aggodalmaimnak egyik része arra vonatkozott, hogy tudjuk-e, tudják-e majd a rendezők „kezelni” a jelentős létszámot, a másik része pedig arra, hogy nem megy-e majd rossz irányba a vita. Volt tapasztalatom hasonló alkalmakról, a magyar nagyotmondásról, személyeskedésekről, értelmetlen provokatív kirohanásokról. Jónak tartottam azt az elképzelést, nagyjából ebben állapotunk meg, hogy a találkozó elején a bevezető köszöntők után kapjon szót a vendég Pozsgay, majd akik előadással készültek: Csurka Pista, Bihari Miska és Gombár Csaba, és nagyjából az utolsó harmad kezdetén tegyen javaslatot Bíró Zoltán a Magyar Demokrata Fórum megalakítására. Nagyon tetszett az előkészületnek az a része, hogy kis rajzot kaptak a meghívottak, kis térképet, alján megjegyzés: Kecskemét után, az első benzinkút Lakiteleken van. Itt kell jobbra fordulni, majd az első földúton újra jobbra, onnan 400 méter a csillaggal megjelölt hely. Reggel elfogadhatónak – változékony felhőzettel – mutatkozott az idő. Az útmutatás szerint megérkeztünk a benzinkúthoz, ott pedig irányítók – fiatal gyerekek – álltak az út szélén, s mutatták, merre tovább. A helyszínen már állt a sátor, asztalok, székek, minden annak rendje szerint. Megnyugtató volt a sok ismerőssel való viszontlátás, régi barátokkal, Debrecenről Miskolcig. Odajárultunk aláírni a jelenléti ívet, s befizetni a 150 forintban megállapított hozzájárulást.

Tudtam, mekkora jelentősége van az első szónak, az első leütött hangnak. Hunyadi János állítólag úgy tartotta, akié az első ágyúlövés, az nyeri a csatát. Lezsák Sanyi köszöntőjének első szava a „szólasszabadság” volt Kőlcseytől idézve. Arányos, pontos és emelkedett volt beszéde. Baráti találkozóként határozta meg összejövetelünket,

és az együttes cselekvés lehetőségeiről beszélt. Fekete Gyulának jutott a tanácskozás talán legnehezebb föladata, ő vezette a vitát, hallatlan nyugalommal, odafigyeléssel, kellő energiával. Pozsgay Imrét, mint „közös meghívottunkat és kedves barátunkat” kérte föl úgymond a beszélgetés bevezetőjének a megtartására. Úgy éreztem, kissé hosszúra nyúlt előadása, s néha mintha a forró kását kerülgette volna. Mint politikai megbízatásáról számolt be a napokkal azelőtt Grósz Károllyal folytatott beszélgetéséről, arról, hogy a miniszterelnök kifejtette neki hajlandóságát a párbeszédre az értelmiséggel. Nem volt kétséges számomra, reformokért síkraszálló politikus szólalt meg a Népfront elnökének a szavaival, de az is világos volt, számos súlyos kötöttség béklyózza, hol és meddig mehet. Ígéretes volt, amit párt és állam elválasztásáról, az egyesületi törvény lehetőségéről mondott, bár hozzátette, föltehetően mindezt egypárti irányítás keretében. Záró mondata így hangzott: *„Megismétlem a célt: egy demokratikus szocialista Magyarországot megteremtése.”* Fölkészült, nyitott ember, ez volt róla a benyomásom, de képes lesz-e megszabadítani magát a kommunista nyelvnek a zablájától, és van-e, lesz-e megfelelő ereje-háttere a pártjában ahhoz, hogy valóságos reformokat tudjanak végrehajtani. Csurka István hatásos fölszólalásában anti-katasztrófa programról beszélt, melyben meghatározónak tartotta a nemzeti önazonosság kérdését, és elengedhetetlennek a szellemi, kulturális és erkölcsi tényezőt. Teljes mértékben egyetértettem vele: a válságból nem találhatunk kivezető utat lelki megújulás nélkül, és magam is szükségesnek éreztem a tömegtájékoztatás gyökeres átalakítását. Némileg közjátéknak lehetett tekinteni – nekem kissé meglepetés volt – Benda Kálmánnak, a jeles történésznek ezután következő hozzászólását. Az első szavak után egyértelműen fogalmazva bírálta a szervezést: *„... magam részéről nagyon hiányolom, hogy egy sor ember nincs itt, akiket én megszoktam magunk között, és akiről tudom, hogy ugyanúgy gondolkoznak, mint akár jómagam, akár az ittlévők többsége vagy mindegyike. (Taps)”* Egy sor embert mondott, ezek volnának a *Beszélő* szerkesztői és Rác Sándor, ha jól számoljuk, mindössze öt-hat fő? Az elnöklő Fekete Gyula nem mulasztotta el azonnal megjegyezni, maga is úgy gondolja, hogy nyitottnak kell lennie a jövőben ennek a plénumnak.

Bihari Mihály és Gombár Csaba jól fölépített előadásai foglalták össze a találkozó igazi politikai mondanivalóját. Bihari az elkerülhetetlen reformok mellett a szocializmus, demokrácia, magyarság hármas követelésével azokat a legfontosabb értékoszlopokat jelölte ki, amelyeket a jelenlévők túlnyomó többsége számára elfogadhatónak gondolt. Bennem mindig ott volt a kérdés, végtére is mi a szocializmus – nálunk túlságosan a „rendszerhez” kapcsolódott ez a szó,

le lehet választani róla? Továbbá fontos közjogi „üzenetet” is küldött fölszólalása a mozgalommá szerveződés lehetőségéről és szükségességéről: *„Ma ezt semmilyen jogszabály nem tiltja, hiszen ez nem egyesület, nem szervezet, hanem mozgalom, közösen gondolkodó, bizonyos dolgokat egyformán megítélő... emberek közössége, amit semmiféle jogszabály nem tilt.”* Ez volt a Magyar Demokrata Fórum meghirdetésének előzetes megalapozása. Azután pedig Gombár Csaba az elkerülhetetlen reformokkal kapcsolatban egyértelműen pártelvű pluralizmusról beszélt: *„... újra hozzá kell szoknunk a politikai pluralizmushoz.”* Az ebéd előtt még Makovecz Imre fölszólalása következett, aki a helyi magyar társadalom visszásságaira hívta föl a figyelmet. A szünetben arra gondoltam, a félremagyarázásokat is csillapítandó, hogy véleményezésre megmutatom Konrád Györgynek a tervezett zárónyilatkozat szövegét. Alaposan végigtanulmányozta, s végül csak annyit mondott, ez így jó lesz. A szünetekben kisebb csoportokban sok eszmecsere folyt: javaslatok, tennivalók, kapcsolatépítés. Dragon Pált például (a szentendrei Petőfi Klub vezetőjeként kapott meghívást) visszaemlékezése szerint Lezsák Sanyi győzte meg arról, hogy ne tegyen ott javaslatot azonnali pártalapításról.

Kitört ezután a vihar, sűrű eső csapkodta a sátorlapokat, itt-ott esernyőkre lett szükség. Szimbolikusan érezte a helyzetet az ember. Álljuk-e a vihart, mi lehet a célja ezzel a természetnek? Mindenesetre úgy látszott, nincs fönnakadás, folytatódott a tanácskozás. Szabad György következett. A 90-es évek elején adott életinterjújában úgy emlékezett, megbeszélte feleségével, éljen-e az esetleg kiszámíthatatlan következményekkel járó lakiteleki meghívással, s úgy döntöttek, vállalni kell. Világos és rövid volt reformkori allúziókkal tűzdelt fölszólalása, ahogy végső következtetése is, arról, mit kíván a magyar értelmiség: *„Magyarország demokratikus nemzeti jogállamként való újrateremtését.”* Csengey Dénes kissé hosszúra nyúlt fölszólalásában a vidéki Magyarország gondjairól szólott és a nyilvánosság hiányáról. A második és a harmadik körben széles problémakatalógus kapott hangot, beszámolók konkrét gondokról, megoldási javaslatok: az erdélyiek magyarok kivándorlásáról, az országkép formálásáról, az új adótörvény ellentmondásairól. Valóban, mintha egy alkalmi parlament tanácskozott volna, tárgyszerűen, rövid és hosszabb, túlcifrázott fölszólalásokban. A vissza-visszatérő refrént néhány szóban össze lehet foglalni: párbeszédre van szükség a hatalom és társadalom között, elengedhetetlenek az alapvető politikai reformok. Azt sem szabad elfelejteni, voltak, akik nem mertek eljönni. Az '56-os Dénes János hívta volna három munkás kollégáját, ketten bevallották neki, hogy gyávák, és félnek. És amiről nem szabad elfelejtkezni, különösen a később torzítások és hamis híresztelések ismere-

tében, hogy ketten is emlékeztettek a 20. századi magyar történelmi emlékezet nyomasztó fehér foltjára, a hazai zsidóság 1944-es tragédiájára: ifjú Fasang Árpád és Hidvégi Máté.

A fölszólalásokat hallgatva engem elsősorban az foglalkoztatott, hogy miképpen alakul, merre fordul a mozgalom lehetséges önmeghatározása. Az én fejemben egy széles összefogás képei jelentek meg, valami tág koalíciós platformé, amelyben nem láttam helyet a reformkommunistáknak mint csoportnak, hiszen ők az árok túlsó feléről segíthetik az előrejutást, és semmiképpen nem kívántam kétpólusú ellenzéket. Így azután nem örültem Lengyel László fölszólalásának. Magától értetődőnek vettem, hogy elmondta: „... *nem lehet Magyarországon a progresszió bármelyik erejének a kihagyásával közmegegyezést teremteni*” – bár tőlem távol állt a progresszió–reakció kategóriáiban való gondolkodás. Nagyon nem tetszett viszont a jelenlévők egysíkú minősítése: „az itt ülő népi tábor”. Az még, hogy előítélet, gondoltam, rendben volna, így forog az eszünk kereke, de mi célja volt ezzel, töprengtem. Állítása arra utalhat, mintha léteznék egy ilyen tábor, ez pedig nem célravezető kiindulópont szerintem a mai viszonyok között, nem előnyös a hálózatépítésben, szűkíti a lehetőségeinket, hiszen a népi írók mozgalma inkább a közelmúlthoz tartozik, és az ilyen hangsúlyos címkézés óhatatlanul előhossa az egykori népi–urbánus szembenállást. Aminek továbbéléséért, zárójelben, sokat tett a kommunista kultúrpolitika Révai Józseftől Aczél Györgyig. Érdekesnek véltem Elek István hozzászólását, aki ezt a szálát szintén fölvette. Vele abban tökéletesen egyetértettem, hogy szerencsésebb lett volna először saját körben megvitatni, mit gondolunk múltról, jelenről, jövőről, s aztán kapcsolatba lépni más politikai, szellemi csoportok képviselőivel. Abban is osztottam nézetét, hogy nem vagyunk egy táborban a reformkommunistákkal. Nem tartottam azonban népi tábornak a jelenlévők közösségét, a meghívottak fölfogását tekintve tagoltabbnak éreztem a résztvevők körét, a vállalható célról viszont hozzá hasonlóan gondolkodtam. Azokra az értelmiségiekre kell számítanunk, akik kivonultak a hivatalos szervezetekből, de nem vállalják az egzisztenciális kockázatot jelentő nyílt ellenzéki tevékenységet. Konrád György fölszólalásában a kéznyújtás szándékát éreztem akkor. Örültem mondandója erős közép-európai hangúlyának. Bizonyos tekintetben hitelesítette tanácskozásunkat, amikor kijelentette: „*ennek a társaságnak, amelyik itt ül, most kitüntetett felelőssége és fontossága van, mert többséginek tekintem, többséginek és jelentőségében elsődlegesen mérvadónak.*”

Bíró Zoltán a második szakasz utolsó fölszólalója volt. Itt következett a bejelentés: „... *kinyilvánítjuk igényünket és szándékunkat egy olyasféle fórum létrehozására, amely a jövőben képes lehet közvetítő, tényfeltáró és javas-*

lattevő szerepet betölteni államhatalom és társadalom között; amely a részvétel és párbeszéd és az együttműködés egyik szerény lehetőségét nyújthatja minden tiszta szándékú magyar demokratának, aki a nemzet ügyét, a magyarság jövőendő esélyeit a szívén viseli.”

Ezután kért föl Fekete Gyula bennünket a nyilatkozat végső megfogalmazására: Bíró Zoltánt, Für Lajost, Krasznai Zoltánt és engem. Amikor kihirdette az egyébként előre megbeszélte együtttest, közbekiáltottam – a népfrontos jelleget biztosítandó –: „és ifjú Bibó Istvánt meg Lengyel Lászlót!”, amit ellenvetés nélkül elfogadtak a jelenlévők. Ekkor bevonultunk a házba, Lezsák Sándor dolgozószobájába, körbeadtuk, fölolvastuk az előzetes szöveget. Kisebb megjegyzések voltak, stilisztikai módosítások, de a lényegét tekintve egyetértés alakult ki közöttünk. Így persze lemaradtam néhány hozzászólásról. Az idő múlására való tekintettel számosan (többek között Für Lajos) visszavonták jelentkezésüket azzal, hogy majd írásban adják be tervezett fölszólalásuk szövegét. Magam részéről viszont fontosnak tartottam, hogy hivatkozzam a lengyel példára, megerősítem továbbá, hogy mennyire fontos a párbeszéd független partnerének a megalkotása. Czako Gábor és Jeszenszky Géza után kaptam szót. Nem volt írásban előkészített szövegem. Néhány följegyzett vázlatpont alapján beszéltem:

„Tényleg csak nagyon röviden, bár az a kérdéskör, ami engem a leginkább foglalkoztat, csak érintőlegesen került szóba: a magyarság közép-európai elhelyezkedésének, szomszédaiával való viszonyának a kérdésköre, bár említette Pozsgay Imre és Konrád György, és még más fölszólalásokban is fölvetődött. Én tulajdonképpen leginkább a Lengyel László által említett lengyel összehasonlítást vetném föl. A magyar tömegtájékoztató egy bizonyos része lengyelellenességet alakított ki a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján. Ezt mint lengyelbarát mindig nagy szkepszissel és őszinte haraggal figyeltem. Most valahogy úgy érzem, hogy bizonyos tekintetben csúszunk Lengyelország felé, gazdasági tekintetben; ugyanakkor viszont az az érdek-képviseleti rendszer, azok az autonómiák, amelyekkel a lengyel társadalom bír, Magyarországon egyáltalán nincsenek meg. Nem szeretnék itt erről hosszabban beszélni, csak megemlíteném először is a katolikus egyház autonómiáját. Lengyelországban nincs szükség a püspökök kinevezéséhez állami hozzájárulásra. A katolikus egyháznak igen komoly társadalmi intézményrendszere van, kulturális intézményrendszere, talán a modern történelem során soha nem építettek annyi templomot, mint most Lengyelországban, minden templom mellett előadóterem, kulturális terem működik, tehát a kultúrának egy, az állam törvényeit betartó, de autonóm formája létezik. Megemlíteném azt, hogy a lengyel katolikus egyháznak van egy hetilapja, a Tygodnik Powszechny, amelyik az Elbán és Lajtán inneni Európának a legizgalmasabb politikai hetilapja.

Ugyanígy van két kulturális folyóirata is, és lehetne tovább sorolni; lehetne sorolni a Lengyel Tudományos Akadémiának, a lengyel felsőoktatási intézményeknek az autonómiáját, ha összehasonlítanánk Magyarországgal, hogy milyen óriási nagy a különbség, hogy a bíraskodásnak, a jogszolgáltatásnak mennyire autonóm formái vannak Magyarországhoz képest. Egy gondolattal szeretném befejezni ezt a rövid hozzászólásomat, nevezetesen azzal, amiről itt mindannyian beszélünk, a párbeszéd lehetőségeiről. Én azt hiszem – és ebben a lengyel tanulságok engem nagymértékben megerősítenek –, párbeszéd csak valóságos partnerek között lehetséges, olyan partnerek között, amelyek mindegyike alanyisággal, autonómiával és megfelelő függetlenséggel rendelkezik. Enélkül, azt hiszem, bármiféle párbeszéd meddő, és csak egy párbeszédnek vélt valami. Ezzel szeretném befejezni: szükségesnek vélem a párbeszédet, és ezért az autentikus partner megteremtését tartom szükségesnek.”

Befejezésül Nagy László versét olvasta föl Szécsi Margit, és szót kapott néhány záró gondolat elmondására Pozsgay Imre. Fekete Gyula fölolvasta a nyilatkozatot, és azt kérte, tartsa föl a kezét, aki elfogadja. Kezek erdeje mutatta az igent, de mikor ellenpróbát kért, meglepetésemre öten jelezték egyet nem értésüket, tartózkodás pedig nem volt. Jutott eszembe a nagy lengyel írónak, Stanislaw Vincenznek a fogalmazása, miszerint ahol 100 százalékban szavaznak meg valamit, ott nem lehet igazi demokrácia. A hazaérkezésre sem emlékszem. De a reggeli feszültség eltűnt. Történt valami ezen a napon, aminek a jelentőségét akkor nem voltam képes fölmérni.

(Az írás a Nap Kiadó gondozásában megjelenő kötetből való.)